



*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/2 2019 s. 726-742, TÜRKİYE*

*Araştırma Makalesi*

## TÜRKÇEDE *SENİ / SİZİ* SESLENME SÖZLERİ VE TÜRKÇEDE SESLENME (VOKATİF) DURUMUNA TARİHSEL BİR BAKIŞ\*

**Muna YÜCEOL ÖZEZEN\*\***

*Geliş Tarihi: Mart, 2019*

*Kabul Tarihi: Haziran, 2019*

### Öz

Bu çalışmada Türkçede seslenme durumu konusu, Türkiye Türkçesindeki *seni/sizi* seslenme sözleri bağlamında ve art zamanlı olarak ele alınmıştır. Öncelikle, Türkçede en eski yazılı belgelerden bu yana seslenmenin genel olarak seslenme ezgisiyle, ancak Eski Türkçede özellikle Uygurcada bazı biçim birimlerle de işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu işaretlemeler, *a/e*, *+A* veya *aya* biçim birimlerinden birinin veya ikisinin aynı anda kullanılması biçimindedir. Acaba Türkçe bunları kendi dinamikleriyle mi üretmiştir yoksa bunlar başka dillerden mi kodlanmıştır? Bu bağlamda Türkiye Türkçesindeki seslenme işaretleyicisi olarak *seni/sizi* sözleri dikkat çekicidir. Buradaki *+i*, iyelik eki olmadığı gibi belirtme durum eki de olamaz. O hâlde, *+i* için şu olasılıklar düşünülebilir: Bu biçim birim, Eski Türkçedeki *+A*'nın arkik bir izi olabilir; Arapçadan kodlanan *ā*, *āy* veya *āyā*'nın veya Farsça *ey*'in bir kalıntısı olabilir veya başka bir dilden kodlanmış olabilir. Ayrıca *seni/sizi*, sırasıyla *sen ey/siz ey*'den değişimle ortaya çıkmış olmalıdır.

**Anahtar Sözcükler:** Türkiye Türkçesi, biçim bilgisi, söz dizimi, zamir, seslenme durumu, köken bilgisi.

### TURKISH *SENİ / SİZİ* ADDRESSING WORDS AND A HISTORICAL VIEW OF VOCATIVE STATUS IN TURKISH

#### Abstract

In this study, vocative status issue in Turkish has dealt with in context vocative encoder of *seni/sizi* and in a diachronic approach. Firstly, it has been determined that the typology of the vocative status has been generally marked by vocative intonation in Turkish, but the vocative status had been also marked by some morphemes in Old Turkic period, especially Uigur. These markings are as follows: 1- *a / e*, *+A* or *ay / ey* at the end of a word; 2- *ay / ey* or *aya* at the beginning of a word; 3- *ay / ey* at the beginning of a word and *a / e* or *+A* at the end of this word at the same time. It is not clear whether these vocative markers are morphemes produced by Turkish dynamics, or encoded from other languages in the Uighur period. In this context, *seni / sizi* that use syntactically in Turkish is remarkable. Here, the *+i* morpheme is not a possessive and also can not be encoder of accusative status. Therefore, the following possibilities can be considered for the *+i* morpheme: This morpheme, can be a trace of the *+A* encoded in Old Turkish; can be a remnant of one of the *ā*, *āy* or *āyā* encoded from Arabic; can be a

\* Bu çalışma, ilk olarak 24-26 Şubat 2017 tarihinde Adana'da düzenlenen 18. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı'nda (ICTL'18) bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Prof. Dr.; Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mozezen@cu.edu.tr

remnant of the *ey* morpheme encoded from Persian; can be an altered form of any other morpheme encoded from another language. In this study, the result has been reached that Turkish *seni/sizi* emerged from *sen ey* and *siz ey* respectively.

**Keywords:** Turkish, morphology, syntax, pronoun, vocative status, etymology.

## Giriş

Türkçede zorlu “dilsel göndermeler” sorunsalının görece basit bir biçimde betimlenebilen ve kolaylıkla görünebilen işaretleyicileri zamirlerdir (2013, s. 759-776). Zamirler, kapalı sözcük sınıfından sözcüklerdir. Çünkü gönderim işlevleri düşünüldüğünde görevseldirler, sınırlı sayıdadırlar ve anlam bilgisel ve biçim bilgisel değişime açık değildirler. Zamirler biçim bilgisel görünüşleri bakımından ele alındıklarında ise isim soylu sözcükler sayılırlar. Ancak zamirler isim soylu sözcükler (isimler, sıfatlar, zarflar ve zamirler) içerisinde isimlere en uzak ve görevli sözcüklere de en yakın durumda olan sözcüklerdir. K. Demirci’nin, “Zamirler, ne bağımsız biçimbirimler arasında ne de bağımlı biçimbirimler arasında kendilerine tam bir yer bulabilmiştir.” tespiti de (2010, s. 7) M. Erdem’in “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi” sorusu da (2005, s. 444) zamirlerin bu sınıflanma ve betimlenme güçlüğüne gönderme yapmaktadır. Belirtildiği gibi, kaynaklarda zamirler genel olarak doğrudan isim soylu sözcükler içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak zamirler isimler gibi türetmeye elverişli sözcükler değildir; zamirlerden türemiş sözcükler son derece sınırlı sayıdadır: *benlik, bencil, kimlik, kimliksizlik, nedenli vb.* Bu sınırlı örnekler bir kenara bırakıldığında, zamirlerin yalnızca çekime girdikleri söylenebilir. K. Demirci “İsimlere gelebilen neredeyse tüm çekim eklerini zamirlerin de alabilmesi, bu kelime türünün en çok bilinen özelliklerinden biridir.” (2010, s. 92) demektedir. Buradaki “neredeyse” sözü, zamirlerin bu konudaki ciddi sınırlılıklarını belirtmeye yetmemektedir. Nitekim, her türden zamirin çekime girebilme potansiyeli aynı değildir. Türkçede zamirlerin çekimlenme durumları şöylece betimlenebilir:

Sayı zamirleri çokluk ve durum kategorisine her zaman girerler; iyelik kategorisinde ise genellikle 2. kişi sınırlılığı vardır: *ikinciye, birinciye, üçüncüden, dördüncünün, ikinciler, beşinciler, ikincisi, üçüncüsü vb.* (Türkçede sayı zamirleri için bk. Yüceol Özezen, 2015).

Belgisiz zamirler iyelik ve durum kategorisine girerler; çokluk kategorisine girmezler: *hiçbirini, hepsini, hepsine, bazısından, bazısının, birkaçımız, birileri, bazınız / bazılarınız vb.* Çünkü, belgisiz zamirler zaten genel olarak iyelikli yapılardır ve iyelik kategorisine girmiş bir sözcüğün üzerine çokluk eki getirmek dil bilgisel olmayan sonuçlar verir: *çalışma masam,*

*çalışma masalarım, ? çalışma masamlar, buzdolabı, buzdolapları, buzdolaplarımız, ? buzdolabılar, ? buzdolabımızlar gibi.*

İşaret zamirleri durum ve çokluk kategorisine düzenli olarak, iyelik kategorisine ise nadiren girerler: *bunu, buna, şunda, şundan, onun, onca, bunlar, şunlar, onlar, buyum, şuyum, osu busu vb.*

Soru zamirleri çokluk, durum ve iyelik kategorisine en düzenli giren zamirlerdir: *kim, kimler, ne, neyi, nesi, kaçta, kaçı, kaçtan, kaçınıncınız, hangisinin vb.*

Kişi zamirleri yalnızca durum kategorisine girebilmektedir; ikinci çoğul kişide zaman zaman karşılaşılan çokluk eki çokluk değil nezaket, birinci çoğul kişide zaman zaman karşılaşılan çokluk eki ise tevazu işaretleyicisidir: *beni, bana, sende, senden, onların, bizim, sizce, sizler, bizler gibi.*

Türkçede kişi zamirlerinin iyelik çekimine girememesinin tersine, dönüşlülük zamiri, *kendi* sözcüğünün doğrudan doğruya iyelik çekimine girmiş biçimidir. Böylece, her kişi için uygun iyelik ekini almış *kendi* sözcüğü, o kişinin dönüşlülük zamiri olur ve iyelikli son biçimler de kendilerinden sonra durum eklerini olanaklı, ancak çoğul ekini olanaksız kılar: *kendim, kendisi, kendisine, kendisini, kendimizden, kendilerinde vb.* (3. kişi dönüşlülük zamirinin iyeliksiz biçimde *kendi* olarak kullanılabilmesi, *kendi* sözcüğünün sonundaki /i/ ile 3. tekil kişi iyelik eki +i'nin eşesli olmasından kaynaklanan bir yanılısamadan ibarettir.)

### Problem

Türkçede diğer zamirlerin kategorik görünüşleri bir kenara bırakılarak kişi zamirlerine odaklanıldığında şu sonuca ulaşılır: Kişi zamirlerinin iyelik kategorisine girmemesi mantıksal bir durumdur. Çünkü en basit anlatımla söylenecek olursa ve dil kullanıcısının, anlam bilgisel ve imgesel başka niyetleri yoksa *ben zaten bana aitimdir, sen sensindir, o değildir* veya *başkasına ait olamazsın*. Bu bağlamda, O. F. Sertkaya'nın tarihsel dönemlerde ortaya çıkan ve "katmerli çekim" örnekleri olarak tespit ettiği, *sizinge, bizinge, sizinte, bizinte, anuntun, bizinten* örneklerinde yer alan +i'nin 3. tekil kişi iyelik eki olduğu yönündeki görüşü tartışmaya açıktır (1996, s. 34). Kişi zamirlerinin çokluk ekiyle çokluk kategorisine girmesine ise zaten gerek yoktur. Çünkü Türkçedeki üç zamir teklik bildirirken, üç ayrı zamir de çokluk bildirir. Çokluk kişileri gösteren *biz, siz, onlar* kişi zamirlerindeki çokluk ekleri bugün için biçim bilgisel olarak şeffaflığını yitirmiş ve kavramsal olarak çokluk kişiler lehinde özerkliğini kazanmış zamirlerdir.

Şu durumda, Türkiye Türkçesinde kızgınlık, küçümseme, alaya alma, alayla karışık sevecenlik işlevli olarak kullanılan ve daha çok sıfat sınıfından sözcüklerle ilişkilenen *seni* ve *sizi* zamirlerindeki +i, nasıl bir biçim birimdir:

seni gidi,  
seni gidi seni,  
seni aptal,  
seni aptal seni,  
seni gidi aptal seni,  
sizi gidiler,  
sizi tembeller,  
sizi gidi tembeller,  
sizi tembeller sizi,  
sizi gidi tembeller sizi.

### Bulgular ve Yorum

Türkçede kişi zamirlerinin çekimlenebilme özelliklerine göre, yukarıdaki söz dizilerinde yer alan *seni* ve *sizi* sözcükleri iyelik çekiminde olamaz. Bu hem kişi zamirlerinin mantıksal olarak iyelik kategorisine girememeleri yüzünden böyledir, hem de söz konusu olan söz dizilerinde +i ekinin üzerine geldiği *sen* ve *siz* zamirlerinin ilgi yönünün iyelikli söz dizilerinde olduğu gibi geriye doğru değil ileriye doğru olması yüzünden böyledir:

←	→
<i>ben+im ev+i+m</i>	<i>seni gidi</i>
←	→
<i>sen+in yazı+n</i>	<i>sizi aptallar</i>
←	→
<i>o+nun / Ahmet'in araba+sı</i>	<i>sizi gidi tembeller</i>

*Seni* ve *sizi* sözcüklerinin tekrarlandığı söz dizilerinde ise ilgi çift yönlüdür:

←	←
<i>seni gidi aptal seni</i>	→
→	→
←	←
<i>sizi tembeller sizi</i>	→

Kurulan ilginin genel olarak ileriye doğru olması, seslenme öbekleri için tipik bir durumdur:

*hey gidi*  
→

*hey aptal*  
→

*ey aptallar*  
→

Seslenme sözünün pekiştirme amaçlı olarak tekrarlandığı durumlarda da ilgi çift yönlüdür:

→  
*hey gidi hey*  
←

→  
*hey aptallar hey*  
←

Görüldüğü gibi *seni / sizi*'li söz dizilerinde *seni / sizi* sözcüklerinin tekrarı, ünlem öbeklerindeki ünlemin tekrarına paralel olarak anlamı pekiştirmeye ve sözün etkisini artırmaya yöneliktir. Bu durum, “kadın ve erkek arasındaki gizli ve yasal olmayan ilişkilere aracılık eden kişi, kavat” biçimindeki ilk anlamından sıyrılarak sevecenlik işlevli olarak kullanılan *gidi* sözcüğünün tekrarlı veya tekrarsız kullanımı için de geçerlidir (Ayrıca *gidi* sözcüğünün ilk anlamından sıyrılarak bir *işlev sözcük*'e dönüşmüş olması, onun tekil biçimiyle *siz*'e yönelik olarak kullanılmasından da bellidir.). Bu tekrarlar görece bir devriklik yaratarak değişkenler arasındaki ilginin yönünü tersine çevirmektedir. Görece devriklik yaratan bu tekrarların olmadığı durumlarda, *seni / sizi* sözcükleriyle *ey, hey vb.* seslenme sözcüklerinin ilgi yönü ileriye doğrudur. Böylece *seni / sizi* sözcükleri *ey, hey vb.* seslenme sözleriyle eşgörevli bir görünüm sunmaktadır:

*seni gidi = ey gidi = ey gidi olan sen*

*sizi aptallar = ey aptallar = ey aptal olan sizler*

Bilindiği üzere Türkçede Eski Türkçeden çağdaş dönem ve düzlemlere uzanan bir özellik olarak seslenme sözcükleri sıklıkla iyelik ekleriyle kullanılabilir (Alyılmaz, 1998; Mert, 2002; Yüceol Özezen, 2004; Yoldaşev, 2012; Yazıcı Ersoy, 2015). Acaba *seni / sizi* sözcüklerindeki *+i* biçim birimi, iyelik işaretleyicisi değil de seslenme işaretleyicisi olarak kullanılan ekler olarak değerlendirilebilir mi? Başka bir deyişle, *+i* biçim birimi iyelik işlevi kaybolan ve varlığını seslenme işleviyle sürdüren iyelik eki olabilir mi? Yoldaşev, Türkçede

seslenmenin, seslenme sözcüklerinden ve seslenme tonlamasından bağımsız olarak salt iyelik ekleriyle işaretlenmediğini, iyelikli seslenmenin seslenme (vokatif) durumuyla doğrudan bir bağlantısı olmadığını belirtmektedir (2012, s. 444). Buna göre, Türkçede iyelik eklerinin seslenme sözcüklerinde kullanımlarının, seslenen kişi ile seslenilen kişinin (hatta Türkiye Türkçesinde *ablası, canısı vb.* kullanımlarda görüldüğü gibi zaman zaman üçüncü kişilerin) akrabalık ilişkilerinden bağımsız değildir. Örneğin Türkiye Türkçesinde çocuğun annesine ve tam tersine annenin çocuğuna *annem, anneciğim vb.* seslenmelerinde iyelik ekleri yalnızca sevgiyi, sevecenliği ve yakınlığı pekiştirmeye yönelik olarak kullanılmakta, yalnızca sevgi, sevecenlik ve yakınlık kipliği olarak işlev görmektedir. Öte yandan, Türkçede eskiden beri küçültme ekleri de iyelikli veya iyeliksiz olarak seslenmeye eşlik edebilmektedir. Ama bu, Türkçede küçültme eklerinin de doğrudan doğruya bir seslenme (vokatif) işaretleyicisi olduğu anlamına gelmemektedir (çağdaş Türk dilleri ve lehçelerinde seslenmeye eşlik eden küçültme ekleri için *bk.* Yoldaşev, 2012). Bütün bunlardan *seni / sizi* sözcüklerindeki *+i*'nin mantıksal olarak iyelik olamacağı, iyelik olsa bile bu biçim birimin tek başına seslenme kategorisini işaretleyemeyeceği anlaşılmaktadır.

Acaba *seni / sizi* sözlerindeki bu *+i* eki, belirtme durum (akkuzatif) eki olabilir mi? Bizce bu ek belirtme durum eki de olamaz. Çünkü Türkçede isim-fiil ilişkisinin en tipik durumu belirtmedir ve belirtme kategorisindeki bir isim, fiile diğer birçok durum kategorisindeki isimden daha yakındır. Ancak yukarıdaki söz dizilerinde *seni / sizi* sözcüklerinin ilişkilendiği açık bir fiil yoktur. Söz dizilerinde *ol-* fiilinin boş bir kategori oluşturduğunu kabul etmek de sorunu çözmemektedir. Çünkü Türkçede geçişsiz özellikteki *ol-* fiili, *+i* eyleyenini (tamlayıcısını, argümanını, valenzini *vb.*) alamaz.

Bu bağlamda, Türkçede *seni* sözünün ilginç bir kullanım özelliğinin görüldüğü Yunus Emre'nin *Bana seni gerek seni.* dizesini hatırlamakta yarar var: Bu dize ve buradaki *sen* zamiri ile *gerek* sözünün ilişkisi öteden beri araştırmacıların ilgisini çekmiştir. M. Özmen, "Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimleri Üzerine" başlıklı makalesinde, *gerek* sözcüğünün bir isim yüklemi olarak nesne almasını dikkat çekici bir özellik olarak değerlendirmektedir. Bu durum yalnızca Eski Anadolu Türkçesiyle sınırlı bir görünümde ve nesne durumundaki sözcük de belirtme durumundaki *seni*'dir: *seni gerek* (2010, s. 470). *Gerek* sözcüğü *< kerge-k+ >* yapısında olduğuna göre, burada ilginç olan *kerge-* fiilinin nesne almış olmasından çok, geçişsiz bir fiilin nesne almış olmasıdır. Ancak bu durum, fiillerin, Türkçenin çeşitli dönem ve düzlemlerinde anlam değişimi yaratmayacak bir biçimde, farklı eyleyenleri alabilmesiyle açıklanabilir (Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde *Bana bak!*, Ege ağızlarında *Beni bak! vb.*) ve bu çalışmanın konusu olan *seni tembel, sizi tembeller vb.* yapılarla doğrudan ilgili değildir (Belirtme ve

yönelme eklerinin birbirinin yerini almasıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. İlker, 2013). F. Kara ise “Bana Seni Gerek Seni’ Yapısı Üzerine” başlıklı yazısında, bu dizideki *seni* zamiri üzerinde yer alan *+i* biçim biriminin belirtme durum eki olamayacağı, dolayısıyla buradaki *seni*’nin nesne olmadığı görüşündedir. Ona göre, *gerek* isim olduğu ve nesne alamayacağı için, ayrıca belirtme durum eki vurgulu bir ek olmasına rağmen buradaki *+i* biçim birimi vurgusuz olduğu için, bu ek belirtme durum eki olamaz (2017, s. 115-116). Kara, ayrıca *+i* biçim biriminin belirtme işlevli olamayacağına ilişkin, bu söz dizisinde Tanrı’ya seslenilmiş olmasını, dolayısıyla *sen*’in belirli kılınmaya gereksinim duyan bir belgisiz zamir olmadığını da gerekçe göstermiştir. Kara’ya göre, buradaki *+i* biçim birimi pekiştirme işlevli ve ek görünümü bir edat, yani bir “enklitik”tir (2017, s. 118).

Öte yandan, Eski ve Orta Türkçe metinlerinde, kişi zamirlerinin çeşitli durumlara, belirtme durum eki aracılığıyla girdiğini, söz konusu belirtme durum eklerinin kendilerinden sonra gelen durum ekini güçlendirmekten başka bir işlev görmediğini de unutmamak gerekir: *minide, sinidin, biznide vb.* Ancak, bu örnekler Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi*’li seslenme sözlerindeki *+i*’nin belirtme durum eki olduğu yönünde yeterli bir kanıt oluşturamamaktadır. Çünkü, Türkçede belirtme durum ekinin ismin son biçimi olduğu durumlarda, bu isim bir başka isimle değil mutlaka bir fiille ilişkilenebilir.

Bu betimlemeler, bizi tekrar *seni / sizi* sözcükleri ile *ey, hey vb.* sözcüklerinin eşgörevliliği olasılığına götürmektedir. Buradaki eşgörevlilik, temel olarak seslenmelerin 2. kişilere yönelik olması ile *seni / sizi*’li söz dizilerinde kullanılan *sen / siz* kişi zamirlerinden kaynaklanmaktadır. Bu bize *seni / sizi* sözcüklerinin biçim bilgisi özellikleri konusunda da bir fikir vermektedir: *Seni / sizi* sözcüklerindeki *+i* de iyelik eki ve belirtme durum eki olmadığına göre, seslenme (vokatif) işlevli bir biçim birim olmalıdır (O. Mert Kutadgu Bilig’te *+i* seslenme ekinde söz etmektedir ve bu belirleme için yalnızca *ilahi* sözcüğünü vermiştir (2002, s. 19-20). Oysa bu sözcük üzerindeki *+i* biçim birimi Arapça 1. tekil kişi iyelik ekidir ve seslenme aslında yalnızca ezgiyle işaretlenmiştir.). Azericedeki *Ay seni! Ay seni seni!* gibi kullanımlar, hem *ay* seslenme sözü ile *+i*’nin eşgörevliliğini kanıtlamaktadır hem de iki farklı işaretleyicinin aynı dizide kullanılması bakımından dikkate değerdir.

Acaba Türkçede, birçok dilde olduğu gibi seslenilen kişinin isminin veya herhangi bir niteliğinin seslenme ezgisiyle sesletilmesinden bağımsız bir seslenme (vokatif) işaretleyicisi ve buna bağlı olarak da biçim bilgisel bir seslenme (vokatif) durumu var mıdır? Türkçenin biçim bilgisel tipolojisine de uygun bir seslenme (vokatif) işaretleyicisiyle ilk kez hangi tarihsel dönemde karşılaşırız? Hemen belirtelim ki, Türkçede seslenme tonlamasından bağımsız bir seslenme işaretleyicisi yoktur, ancak seslenme tonlamasına eşlikçi durumunda olan ve

Türkçedeki hiçbir yapım veya çekim ekine benzemeyen seslenme biçim birimleri vardır. Bu biçim birimlerle genel olarak ilk kez Uygurca metinlerde karşılaşıyoruz. Pek çok Uygurca metinden tanıklanabilecek bu kullanımlarla ilgili şu örneği vermekle yetineceğiz:

<i>kut kolar biz teñrime</i>	“Saâdet niyaz ederiz, ey tanrım!
<i>etüzümüzni küzediñg</i>	vücûdumuzu koruyun,
<i>üzütümüzni boşuñ</i>	rûhumuzu boş, serbest bırakın!” (Arat, 1991, ss. 12-13)

R. R. Arat *Eski Türk Şiiri* adlı çalışmasında yer verdiği bu Mani Uygurcası şiirde yer alan *teñrime* sözünü Türkiye Türkçesine “ey tanrım!” biçiminde çevirmiştir. Bu çeviri, sözün seslenme kategorisinde olduğunun kabul edildiği fikrini doğurmaktadır. Türkçeye art zamanlı bir bakışla bakıldığında, seslenme kategorisinin işaretlenmesi konusunda şu betimlemelerle de karşılaşılmaktadır:

G. Clauson’un ünlü sözlüğüne *ay*, *aya* ve *+A* özelinde bakıldığında elde edilen bilgiler şunlardır: Clauson seslenme ünlemi olarak betimlediği *ay*’ın Arapça, Farsça *vb.* dillerde de bulunduğunu söylemekle yetinmiş (1972, s. 265), ancak *aya*’nın Arapça veya Farsçadan ödünçleme olması olasılığı üzerinde durmuştur (1972, s. 267). Clauson ayrıca “-a/-e”nin bütün modern Türk dillerinde ve Türkçeye komşu dillerde yaşadığı görüşündedir (1972, s. 1). Clauson’a göre *a*’nın sıklığı *ay*’dan daha yüksektir (1972, s. 265).

Ş. Tekin Eski Türkçede ismin durumlarını sayarken “vokatif hali”ni de listeye eklemiş, bu durum ekinin *+a* olduğunu, daha çok Uygurcada kullanıldığını ve gerektiğinde yardımcı ünsüz alarak *+ya* biçimine girdiğini belirtmiştir (1992, s. 88). Tekin ayrıca “Ünlem Edatları” başlığında “pek az” kullanıldığını belirttiği *ay* ünlemiyle “ek olarak” kullanılan *+(y)A*’dan söz etmiş, *+(y)A*’nın kalınlık-incelik uyumuna tabi olup olmadığının belli olmadığı ve bunun bir seslenme çekim eki olarak da değerlendirilebileceği görüşünü paylaşmıştır (1992, s. 95).

O. Mert *Kutadgu Bilig’de Hâl Kategorisi* başlıklı doktora tezinde “hâl” listesinde “seslenme hâli”nden de söz etmiş ve *Kutadgu Bilig’de* seslenme durumunun “1- isim ve isim soylu kelime ya da kelime grubu üzerine */+θ/, /+A/, /+i/, /+<sup>o</sup>m/* görev elemanları getirilerek, 2- isim veya isim soylu kelime ya da kelime gruplarının başlarına (*ay*, *aya*, *ya*) ve sonlarına (*+θ*, *+A*, *+<sup>o</sup>m*) görev elemanları getirilerek ifade edildiğini” belirtmiştir (2002, s. 17).

M. Erdal, *A Grammar of Old Turkic* adlı çalışmasında “Durum” başlığında ismin seslenme durumuna yer vermemiştir (2004, ss. 167-182). Erdal, *a* biçim birimini seslenme işlevli söz öbeklerinin sonuna eklenen bir ünlem olarak değerlendirmiş, bu ünlemin üzüntü, pişmanlık anlamları vermek üzere çekimli fiillerin de sonuna getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca Uygur metinlerinde bu biçim birimle ilgili birçok örnek bulunmasına rağmen Göktürk



metinlerinde yalnızca tek örneğin var olduğu (Ongi yazıtında yer alan “*Bäglärim a!*” ter *ärmiş* (...). ““Ey beylerim!’ der imiş (...).”) bilgisini de paylaşmıştır. M. Erdal da bir Brahmi metninden tanıkladığı *bäg-a* kullanımına dayanarak bu biçim birimin tam olarak ses uyumlarına uymadığını, ancak bu biçim birim bir bağımlı ardıl biçim birim olmadığı için ses uyumlarına tam olarak uymasını da beklemememiz gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Erdal’a göre bu biçim birim ünlüyle biten bir isme de /y/ siz gelebilmektedir. Yine Erdal’a göre, Eski Türkçenin diğer seslenme ünlemleri seslenme sözlerinin başına gelen *ay* ve *ay a*’dır; bu işaretleyicilere kimi zaman seslenme sözünün sonuna gelen *a* da eşlik etmektedir. Ayrıca, seslenme sözünün sonuna gelen *ay* seslenme ünleminden söz eden Erdal, K. Röhrborn’un *Uiguriches Wörterbuch* adlı çalışmasında, sona gelen bu *ay*’ın Çince söz diziminden ödünçlendiği görüşüne yer vermiş, ancak duygu birimlerinin hangi dilden geldiğini tespit etmenin güçlüğüne değinmiştir (2004, s. 351-356).

K. Eraslan da *Eski Uygur Türkçesi Grameri* adlı çalışmasının “Hâl, Hâl Ekleri” başlığında seslenme durumuna yer vermemiş (2012, s. 130-159), seslenme işaretleyicilerine “Ünlem Edatları” başlığı içinde “Seslenme Edatları” alt başlığında değinmiştir (2012, s. 275-277). Eraslan’a göre Uygurcada seslenme, 1- *+a / +e* eki ile, 2- *ay* edatı ile, 3- *aya* edatı ile ifade edilmiştir. Kimi örneklerde *+a / +e* eki, ilgili sözün başına gelen *ay* edatına eşlik edebilir; *aya* edatı ise *ay* ve *a*’nın birleşmesiyle oluşmuştur.

Eski Türkçede durum böyle iken modern Türk dilleri ve lehçelerinde seslenme kategorisinin temel olarak ezgiyle (parçalarüstü düzeyde) veya seslenme sözünün başında bir ünlem kullanılmasıyla (biçim-söz dizimsel düzeyde) işaretlendiği söylenebilir (Böylelikle ortaya çıkan ad öbeğine “ünlem öbeği” adı verilmektedir). Başka bir deyişle, modern Türk dilleri ve lehçelerinde seslenme genel olarak sonekle (biçim bilgisel düzeyde) işaretlenmemektedir. Bununla birlikte, özellikle Kıpçak grubu Türk dillerinde (Kumuk, Tatar, Başkırt, Kırgız vb.) *+v*, *+Av*, *+Iy*, *+y*, *+Ay*, *+Iy* soneklere kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1971, s. 36; Yoldaşev, 2012, s. 441). Bunların *+A* ile *mi*, *ey* ile *mi* yoksa başka bir biçim birimle *mi* ilişkilendirileceği konusunda son karara varmak güç görünmektedir. Çünkü, böylesi bir karar, bu dillerin Slav dilleriyle ilişkilerini de ortaya koymayı gerektirmektedir. Ayrıca, H.W. Choi’in *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi* adlı çalışmasındaki betimlemelerden, Altay dil ailesinin diğer üyeleri olan Moğolca ve Mançu-Tunguzca ile bu ailenin olası üyesi olan Korecede de biçim bilgisel bir seslenme işaretleyicisi kullanılmadığı anlaşılmaktadır (2010, s. 268-287).

Bütün kaynaklarda Eski Türkçenin temel seslenme işaretleyicisi olarak kabul edilen *+A* bir bağımlı ardıl biçim birim midir, yoksa bağımsız bir biçim birim, örneğin bir edat mıdır?

Eğer M. Erdal'ın dediği gibi bu bağımlı ardıl bir biçim birim değilse, üstelik Uygur alfabesinde /a/- /e/ ayrımı bulunmamasına rağmen, araştırmacılarda genel olarak neden bunun dil uyumuna uygun davrandığı izlenimi oluşmuştur; belki bundan daha önemlisi bu biçim birim neden gerektiğinde /y/ yardımcı sesini almaktadır? Öte yandan bu biçim birim neden daha çok seslenme sözünün sonunda yer almaktadır? Bizce, bu biçim birim aslında bağımsız bir biçim birimdir; kaynaklarda daha çok ünlemler veya ünleme edatları başlıklarında ele alınması bu nedenledir. Ancak Türkçede görevsel sözlerin (parçacıkların), bağımlı bir biçim birim gibi sıklıkla ünlü uyumlarına uygun hareket ettikleri bilinmektedir (bk. Ercilasun, 2008, s. 43). Ayrıca Türkçe, bu biçim birimi, başka bir dilden ödünçlemiş olsa bile, kendi biçim bilgisel tipolojisine daha uygun hâle getirmiş ve daha çok seslenme sözlerinin sonunda kullanmayı tercih etmiş olmalıdır. Bu bağlamda Farsçada seslenme sözlerinin sonuna gelen +(y) $\bar{a}$  biçim biriminin hem ses bilgisel hem de biçim-söz dizimsel olarak Eski Türkçedeki +(y)A biçim birimiyle benzerliği de ortadadır. Öte yandan G. Clauson, şaşkınlık ifadesi için de kullanılan *a*'nın ilk zamanlar bir sonek olduğunu (*tüzün oğlum-a, anaçım-a, baxşı-a* vb), ancak sonraları belki yabancı dillerin etkisiyle seslenme sözlerinin başında (*a yiğit, a kişi* vb.) kullanılmaya başladığını belirtmiştir (1972, s. 1). Ancak, Clauson'un tanıklarında *a*'yı tire işaretiyle üzerine geldiği sözlerden ayırması, onu sıradan bir sonek gibi görmediğinin de kanıtıdır.

Türkçenin Uygurca sahasındaki seslenme işaretleyicileri Türkçe midir, yoksa başka dillerden ödünçleme midir? Bunun için Uygurcanın ve Türkçenin en uzun süre ilişki içerisinde bulunduğu Arapça ve Farsçanın seslenme işaretleyicilerinin genel görünümüne bakmak gerekmektedir. Buna göre:

Uygurcada: seslenme sözlerinin sonunda yer alan +A, seslenme sözlerinin başında yer alan *ay / ey*, seslenme sözlerinin sonunda yer alan ve +A'nın alternatifi durumundaki *ay / ey*, seslenme sözlerinin başında yer alan veya birleşik bir biçim olduğu açık olan *aya*.

Bu biçim birimler, büyük bir olasılıkla seslenmeyi pekiştirmek amacıyla bir seslenme sözünde aynı anda da bulunabilmektedir.

Arapçada: seslenme sözlerinin başında yer alan *ā, āy, āyā, hāyā, yā* (Arapçada seslenme biçim birimleri için bk. Çörtü, 1999, s. 341).

Farsçada: seslenme sözlerinin sonunda kullanılan *ā*, seslenme sözlerinin başında kullanılan *ey* ve *yā* (Farsçada seslenme biçim birimleri için bk. Öztürk, 1988, s. 152-153; s. 158).

Acaba bütün bu birbirine benzeyen biçim birimlerin birbiriyle köken bilgisel bir ilgileri var mıdır, yoksa bu ilgi ünlemlerin görece evrenselliğiyle mi açıklanabilir? Bizce, bu benzerlikler ünlemlerin görece evrenselliğiyle ilgilidir. Başka bir deyişle, doğal insan dilinin

oluşum kuramları içinde kendilerine özel bir önemin verilmesinden de anlaşıldığı üzere, ünlemler dil evrenselleri olmaya en uygun adaylardır. F. Ameka, “Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech” başlıklı yazısında, dünya dillerinin birçoğunda yer alan bu birimleri betimlemenin güç olduğunu, ancak dil bilimcilerin özellikle de edim bilimcilerin bu güçlüğü üzerine gitmelerini umut ettiğini söylemektedir (1992, s. 116). Özellikle duygu anlatımlarında kullanılan ünlemlerin birçok dildeki benzerlikleri dikkat çekici boyuttadır. F. Devellioğlu’nun *ey* seslenme ünlemini hem Arapça hem Farsça hem de Türkçe olarak göstermesi bu nedendir (2010, s. 278). Buna göre, bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *ey* ünleminin, Uygurcanın, Arapçanın, Farsçanın yoksa başka herhangi bir dilin mirası olup olmadığı, bu ünlemin başka bir dilden kodlanıp kodlanmadığı ve eğer kodlandıysa bunun hangi dil olduğu konularında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, biçim bilgisel veya biçim-söz dizimsel seslenme işaretleyicilerinin genel olarak Göktürk ve Uygur yazıtlarından tanıklanmaması (*bk.* Mert, 2009; Ölmez, 2012), bu işaretleyicilerin başka dillerden görece geç bir tarihte (en azından Göktürk ve Uygur yazıtlarının üretildiği tarihlerden sonra) kodlandığı izlenimini vermektedir. Yazıtlardan sonraki Uygur döneminde Budizm’i ve Manihaizm’i öğrenmeye ve öğretmeye yönelik olarak, Çince yanında Hint-Avrupa dil ailesinin eski üyeleri olan bazı Hint ve İran dillerinden çeviriler yapıldığı bilinmektedir. Bu durum, dil bilim alanındaki seslenme kategorisinin bugün daha çok ve de arkaik olarak Hint-Avrupa dillerine özgü bir kategori olduğu, genel olarak yerlerini seslenme ünlemlerine bıraktıkları bilgisiyle örtüşmektedir. Bu noktada, Uygur metinlerinde sıklıkla karşılaşılan biçim bilgisel veya biçim-söz dizimsel seslenme işaretleyicilerine, herhangi bir dilden çeviri özelliği taşımayan, özgün üretimler diyebileceğimiz Runik harfli Uygur yazıtlarında rastlanmamış olması daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Buna göre, asıl Uygurca metinlerde karşılaşılan seslenme işaretleyicilerinin Uygur yazıtlarında bulunmaması Türkçenin görece yakın dönemlerde (I., II. ve III. Türk Kağanlıkları sonrasında) daha fazla dille ilişkiye girdiğine ve seslenme işaretleyicilerinin Türkçenin kendi dinamikleriyle üretilmediğine referans olabilir. Biz, bugün gerek Türkiye Türkçesinde gerek Türkçenin uzak veya yakın akrabalarında genel olarak açık bir seslenme işaretleyicisi kullanılmamasından ve aksine bugün bazı Hint-Avrupa dilinde kullanılmasından da yola çıkarak “sonradan başka bir dilden kodlanmış olma” olasılığını güçlü bir olasılık olarak değerlendiriyoruz.

Peki acaba gerçekten de seslenme kategorisi bugün yalnızca Hint-Avrupa dil ailesinde mi vardır? Böyle bir soruya verilecek “Evet.” cevabı durumun kategorik olarak ele alınmadığını, aksine salt biçim bilgisel olarak yorumlandığını göstermektedir. Çünkü, çeşitli işlevdeki ünlemler gibi seslenme kategorisinin de bütün dillerde bulunabildiğini tahmin etmek güç değildir. Başka bir deyişle, seslenmenin farklı dillerde farklı tipolojik görünümüne arz etmesi

olasılığının bir kenara bırakılarak herhangi bir dil ailesinin tipolojik taban olarak alınması ve diğer dillerde seslenme kategorisi yokmuş gibi gösterilmesi çok doğru olmayacaktır. Bugün birçok dilde herhangi bir özel işaretleyici kullanılmaksızın seslenen kişinin veya varlığın adının seslenme ezgisiyle ezgilenmesi sonucunda bir seslenme kategorisinin ortaya çıktığı kabul edilecektir. Bugünkü görünüm, dillerin eski dönemlerinde de asli seslenme tipolojilerinin bu olduğu, sonek veya ünlem biçiminde açık bir biçim-söz dizimsel işaretleyiciye pek de gereksinim duymadıkları izlenimini yaratmaktadır. O hâlde, bugün seslenme için sonek veya söz başı veya söz sonu seslenme ünlemi kullanan dillerin, bu işaretleyicileri sonradan ve ikincil olanaklar olarak ve salt pekiştirme amaçlı olarak kullanıp kullanmadıkları tespit edilmelidir. C. Alyılmaz da Türkçedeki seslenme işaretleyicilerini “seslenmeyi kuvvetlendirici” biçim birimler olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye göre, Türkçede bu biçim birimler olmaksızın da seslenme “ortaya çıkmaktadır” (1998, s. 35).

Acaba bugün arkaik veya dinamik olarak seslenme işaretleyicisi kullanan Modern Yunanca, Arnavutça, Litvanyaca, Letonca, Lehçe, Çekçe, Hırvatça, Sırpça, Ukraynca, Makedonca, Bulgarca, İskoçça, İrlandaca, Romence, Gürcüce gibi dillerdeki seslenme işaretleyicilerinin, bu çalışmada sözü geçen Türkçe, Arapça, Farsça seslenme işaretleyicileriyle bir ilgisi var mıdır? Hemen belirtelim ki bu konu bizim bilgi birikimimizi aşmaktadır. Ancak olası benzerliklerin yukarıda sözü edilen ünlemlerin görece evrenselliğiyle bağdaştırılabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca, Türkçenin, sıralanan bu dillerle ya hiç ilişkisi girmediyse veya çok geç dönemde girdiyse düşünülürse, çok daha uzun bir zamandır ilişki içinde bulunduğu Çince, Sanskritçe, Sogdca veya görece uzun bir zamandır ilişki içinde bulunduğu Farsça, Arapça gibi dillerin, içselleştirdiği seslenme işaretleyicileri için kaynak diller olma olasılığı daha yüksek görünmektedir.

Bütün bu biçim birimlerle Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi*'li seslenme sözlerindeki *+i*'nin bir ilgisi var mıdır? Bizce, yukarıda da söz ettiğimiz gibi bu *+i* olası bir *ey* (veya belki *ay*) ünleminin izlerini taşımaktadır. *+i* < \**ey* için de 5 olasılık söz konusudur: Bu olası *ey* sözcüğü, 1- Uygurcada seslenme sözlerinin başında yer alan *ay / ey* bağımsız biçim biriminden, 2- Uygurcada seslenme sözlerinin sonunda yer alan ve *+A*'nın alternatifi durumundaki *ay / ey* bağımsız biçim biriminden, 3- Uygurcada seslenme sözlerinin başında yer alan veya birleşik bir biçim olduğu açık olan *aya* seslenme biçim biriminden, 4- Arapçada seslenme sözlerinin başında yer alan *ä, äy* veya *äyā* biçim birimlerinden, 5- Farsçada seslenme sözlerinin başında yer alan *ey* biçim biriminden gelişmiş olabilir. Ancak, Eski Türkçe metinlerinde Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi*'li seslenme yapılarının prototipi olarak kabul edilebilecek herhangi bir

kullanımla karşılaşılmanın olması, bu yapılarla olası olarak yer alan *ey*'in daha yakın dönemde Arapça veya Farsçadan kodlandığı izlenimini vermektedir.

Bugün Türkiye Türkçesinde *seni / sizi*'li seslenmeler dışında, seslenme durumunun ardıl bir biçim birimle dil bilgiselleştiği başka örnekler var mıdır? Açıkçası, Türkiye Türkçesinde bunun başka örneğini tespit edemedik. Eski Türkçede, seslenme sözlerinin sonuna gelen seslenme biçim birimleri Türkçe kabul edilse bile seslenme için Türkçenin tipolojisine daha uygun olan “seslenme sözünün sonuna seslenme biçim birimi getirme” özelliği ortadan kalkmıştır. Başka bir deyişle, Türkçenin seslenme tipolojisinde değişimler olmuş ve Türkçe “seslenme sözünün başında seslenme ünlemi kullanma”yı tercih eder olmuştur. M. Erdal çekimli fiillerin sonuna gelen *a/ ä*'leri de seslenme ünlemi olan *a/ ä* ile aynı görmüştür. O'na göre *a/ ä*'ler burada üzüntü bildirmek gibi ikinci bir işleve sahiptir (Erdal, 2004, s. 352). Bizce bu işlev pekiştirme işlevidir ve buradaki *a / ä*'ler artık birer pekiştirme parçacığı olarak değerlendirilmelidir. Türkiye Türkçesinde bu pekiştirme parçacığına eklenmiş olarak *-sa-n-a / -se-n-e*, *-sa-nız-a / -se-niz-e* kullanımlarında rastlıyoruz; ancak bu parçacık eklenmemiş olarak *a* ve *ya* biçimlerinde ancak giderek daha çok *ya* biçiminde her çekimli fiilin sonunda yer alabilmektedir. Bu *a* ve *ya* biçim birimlerinin ilk işlevleri seslenme olsa bile, bunlar bugün artık yalnızca pekiştirme parçacıkları olarak değerlendirilmelidir; tıpkı Eski Türkçedeki pekiştirme parçacığı olan *mu / mü*'nün bugün hemen hemen yalnızca soru işaretleyicisi olarak kullanılması gibi.

### Sonuç ve Değerlendirme

Türkçede en eski yazılı belgelerden bu yana seslenme tipolojisinin asıl olarak kendisine seslenen kişi, durum ve konunun adının seslenme ezgisiyle sesletilmesi olduğu, ancak seslenmenin Eski Türkçe döneminde özellikle Uygurca sahasında birtakım biçim birimlerle de işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu işaretlemeler, seslenme sözünün sonunda *a / e*, *+A*, *ay / ey*; seslenme sözünün başında *ay / ey*, *aya* ve seslenme sözünün başında *ay / ey* ve sonunda *a / e* veya *+A*'nın aynı anda kullanılması biçimindedir. Kaynaklarda, buradaki *a / e* ve *+A* biçim birimlerinin birer son ek mi, yoksa bağımsız birer biçim birim mi oldukları konusunda farklı görüşler beyan edilmiştir. Bu seslenme işaretleyicilerinin Türkçenin kendi dinamikleriyle ürettiği biçim birimler mi olduğu yoksa Uygurca dönemindeki çeviri etkinlikleri sonucunda başka dillerden mi kodlandığı da açık değildir. Bugün dünya dillerinde seslenme ile ilgili genel eğilim ezgiyle seslenme olmakla birlikte, modern Hint-Avrupa dillerinin bir bölümünde biçim bilgisel seslenme işaretleyicileri kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde de ezgiyle seslenme temel olmakla birlikte, seslenme kategorisi seslenme sözünün başına gelen seslenme ünlemleriyle de işaretlenebilmektedir. Türkiye Türkçesinde seslenme işlevli bazı söz

dizilerinde yer alan *seni / sizi* sözlerindeki *+i* biçim birimi, kişi zamirleri iyelik kategorisine giremeyeceğinden dolayı iyelik eki olmadığı gibi, *seni aptal, seni aptal seni, sizi tembeller, sizi tembeller sizi* gibi söz dizilerinde herhangi bir fiil yer almadığından dolayı belirtme (akkuzatif) durum eki de olamaz. O hâlde, belirtilen söz dizilerinde yer alan *+i* biçim birimi ya Eski Türkçede kodlanan *+A* biçim biriminin arkaik bir izi ya da Türkçenin Arapçadan kodladığı *ā, āy* veya *āyā* veya belki Farsçadan kodladığı *ey* seslenme sözcüğünün değişime uğramış biçimi olabilir. Eski Türkçede *+A* seslenme biçim birimi, seslenme işlevli söz dizilerinin son biçim birimi durumundadır. Oysa, *seni aptal, sizi tembeller* söz dizilerindeki *+i* biçim birimi *sen / siz* sözcüklerini *aptal / tembel* sıfatlarıyla ilişkilendirmektedir; *seni aptal seni, sizi tembeller sizi* söz dizilerinde ise tekrarlar ortaya çıkan devriklemede pekiştirme söz konusudur. Buna göre, Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi* seslenme sözleri *sen ey > seney > seniy > seni<sup>v</sup> > seni, siz ey > sizey > siziy > sizi<sup>v</sup> > sizi* biçimindeki bir değişimle ortaya çıkmış olmalıdır. Burada yer alan olası *ey* sözcüğü bizi, 1- Uygurcada seslenme sözlerinin başında yer alan *ay / ey* bağımsız biçim birimine, 2- Uygurcada seslenme sözlerinin sonunda yer alan ve *+A*'nın alternatifi durumundaki *ay / ey* bağımsız biçim birimine, 3- Uygurcada seslenme sözlerinin başında yer alan veya birleşik bir biçim olduğu açık olan *aya* seslenme biçim birimine, 4- Arapçada seslenme sözlerinin başında yer alan *ā, āy* veya *āyā* biçim birimlerine, 5- Farsçada seslenme sözlerinin başında kullanılan *ey* seslenme biçim birimlerine götürmektedir (Öte yandan bu biçim birimin burada sıralanan olasılıklar dışında, başka herhangi bir dilin başka herhangi bir biçim biriminden gelmiş olma olasılığı da her zaman vardır.). Ancak, Eski Türkçe metinlerinde Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi*'li seslenme yapılarının prototipi olarak kabul edilebilecek herhangi bir kullanım ile karşılaşılma olasılığı, bu yapılarda olası olarak yer alan *ey*'in daha yakın dönemde Arapçadan veya Farsçadan kodlandığı izlenimini vermektedir. Buna göre, Türkiye Türkçesindeki *seni / sizi*'li seslenme yapılarında yer alan *+i, ey*'in eklenerek birtakım ses bilgisel değişimlere uğraması sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır; *ey* sözünde yer alan */y/* nin daraltıcı etkisi ve düşmeye eğilimi de bu tezin en önemli dayanaklarıdır. Türkçeye akraba veya olası akraba dillerde ve modern Türk dillerinde de seslenme genel olarak biçim bilgisel düzeyde değil parçalarüstü düzeyde işaretlenmemektedir. Bununla birlikte, özellikle Kıpçak grubu Türk dillerinde (Kumuk, Tatar, Başkırt, Kırgız vb.) yer alan *+v, +Av, +y, +Ay, +Iy* soneklerinin *+A* seslenme sonekiyle mi yoksa *ey* seslenme sözüyle mi ilişkilendirileceği konusunda son karara varmak güç görünmektedir. Öte yandan Türkiye Türkçesinde *-sA-n-A / -sA-nIz-A, -sA-n ya / -sA-nIz ya* kullanımlarındaki *+A* ve *ya* biçim birimleri seslenme işaretleyicileri olmaktan çok birer pekiştirme parçacığı gibi görünmektedir.

F. Kara, Türkçenin tarihsel dönemlerinde *ay isim+A* yapılanmasının *ay isim+I* biçiminde de olabildiğini söylüyor. Araştırmacı bu belirlemesinde *+A* seslenme biçim birimi ile

+I biçim birimini birbirinden ayrı görmekte, +I enklitiğini +A seslenme biçim biriminin alternatifini gibi kullanılan bir biçim birim olarak ele almaktadır (2017, s. 124). Bizce, +i biçim birimi, Doğu Türkçesindeki *ok / ök* pekiştirme parçacığının alternatifini olan bir parçacık değil, belirtildiği gibi doğrudan doğruya seslenme biçim birimlerinin ses bilgisel olarak değişmiş biçimidir. Çünkü zaten, seslenme işlevli +i biçim birimi, seslenmenin doğasına uygun olarak yalnızca *sen / siz* zamirleri üzerine gelebilirken pekiştirme parçacığı olan +I, diğer kişi zamirlerine ve isimlere de gelebilmektedir. Bu bağlamda, *bana seni gerek seni* söz dizisindeki *seni* ile *seni yaramaz seni* söz dizisindeki *seni*'ler de birbirinin aynı yapılar değildir. İlk söz dizisinde ya *kerge-* fiilinin sıradışı bir biçimde belirtme durumuyla ilişkilmesi veya F. Kara'nın ifade ettiği gibi bir pekiştirme parçacığı söz konusuysen, ikincisinde seslenme işlevli bir biçim birim vardır.

### Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1998). Ünlemlerin seslenmeleri kuvvetlendirici işlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, 35-41.
- Ameka, F. (1992). Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Jornal of Pragmatics*, 18, 101-108.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Choi, H.-W. (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın karşılaştırmalı ses ve biçim bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1971). Türkçede 'v' morfemi. *Türkiyat Mecmuası*, 16, 27-38.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Çörtü, M. M. (1999). *Arapça dilbilgisi (sarf-nahv-edatlar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Demirci, K. (2010). *Teorik bir yaklaşımla zamirler (Ural ve Altay dillerindeki zamirlerin toplu listesi)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (26. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). La enklitiği ve Türkçede bir "pekiştirme enklitiği" teorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2, 35-56.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Erdem, M. (2005). Zamirler anlamlı kelimeler midir yoksa görevli kelimeler mi. *Türk Dili*, 641, 444-449.
- Ersoy, H. Y. (2015). Türk yazı dillerinde iyelik işaretleyicilerinin kiplik anlamları. *Dil Araştırmaları*, 17, 51-72.
- İler, A. (2013). Ağız alanlarında yükleme ve yönelme eklerinin birbiriyle değişme sebepleri üzerine yeni bir bakış. *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 633-646.

- Kara, F. (2017). 'Bana seni gerek seni' yapısı üzerine. *Yûnus Emre Kitabı*. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 109-139.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig'de hâl kategorisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki eski Türk yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özmen, M. (2010). Gerek, gerekme ve gereklilik çekimleri üzerine. *Türk Dili Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, M. (1988). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sertkaya, O. F. (1996). Zamirlerde katmerli çekim. *Uluslararası Türk Dil Kongresi 1992 (26 Eylül 1992-1 Ekim 1992)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 17-37.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II (Dil-Kültür-San'at), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 69-119.
- Yüceol Özezen, M. (2004). Türkiye Türkçesi günlük konuşma dilinde seslenme biçimleri üzerine gözlemler- genel sınıflandırma. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2265-2276.
- Yüceol Özezen, M. (2013). Türkiye Türkçesinde dilsel göndermeler üzerine birkaç tespit. *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 759-776.
- Yüceol Özezen, M. (2015). Türkçede sayı sözcüklerinin gönderme işlevleri: sayı zamirleri, *International Journal of Linguistic Academy*, 7, 44-55.
- Yoldaşev, A. A. (2012). Türk dillerinde sesleniş sözcükleri. (Çeviren: Bahar Güneş). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 48, 441-446.



### Extended Abstract

In this study, vocative status issue in Turkish have dealt with in context vocative encoder of *seni / sizi* and in a diachronic approach. In the study, firstly, the pronouns in Turkish has been mentioned and secondly the importance of pronouns in terms of linguistic references and their ability to flection have been emphasized. Then, it has been focused on Turkish *seni / sizi* words.

It has been determined that the typology of the vocative status is addressing by vocative intonation to the name of the person, the situation and the subject, since the earliest written documents in Turkish, but the vocative status is also marked by some morphemes in Old Turkic period, especially Uigur (8th-10th centuries). These markings are as follows: 1- *a / e*, +A or *ay / ey* at the end of a word; 2- *ay / ey* or *aya* at the beginning of a word; 3- *ay / ey* at the beginning of a word and *a / e* or +A at the end of this word at the same time.

In the resources, there are different opinions about whether the *a / e* and +A encoders are either a suffix or an independent morphemes. It is not clear whether these vocative markers are morphemes produced by Turkish dynamics, or encoded from other languages as a result of translation activities in the Uighur period.

Today, although the general tendency of the vocative status in the world languages is addressing by vocative intonation, morphological markers continue to be used in some of modern Indo-European languages. The addressing by vocative intonation is main preferences in Turkish, but the vocative category can also be marked with vocative exclamation at the beginning of a word ((Thus, the resulting phrase is called “exclamation phrase”).

In this context, *seni / sizi* that use syntactically in Turkish with functions of calling, as well as anger, contempt, ridicule receiving, compassion mixed regiments is remarkable. Here, the + *i* merpheme is not a possessive suffix because person pronouns cannot enter the possessive category. However, this morpheme also can not be encoder of accusative status. Because, there is not any verbs in phrases of the “*seni aptal, seni aptal seni, sizi tembeller, sizi tembeller sizi, sizi ahmaklar, sizi ahmaklar sizi*”. Therefore, the following possibilities can be considered for the + *i* morpheme: 1- This morpheme can be a trace of the +A morpheme encoded in Old Turkish. 2- This morpheme can be a remnant of one of the *ä, äy* or *äyā* morphemes that Turkish language encodes from Arabic. 3- This morpheme can be a remnant of the *ey* morpheme that Turkish language encodes from Persian. 4- This morpheme can be an altered form of any other morpheme encoded from another language. In this study, with various foothold, the result has been reached that Turkish *seni / sizi* emerged from *sen ey > seney > seniy > seni<sup>y</sup> > seni, siz ey > sizey > siziy > sizi<sup>y</sup> > sizi* respectively. However, in the Old Turkish texts, there was no use which could be accepted as the prototype of Turkish *seni / sizi*. On the other hand, the morphemes +A and *ya* used in Turkish – *sA-n-A / -sA-nIz-A, -sA-n ya / -sA-nIz ya*, have become a trengthening particle today, rather than the vocative markers.

On the other hand, *seni* in the series *bana seni gerek seni* and *seni* in the series *seni yaramaz seni* are not the same structures.